

בְּדִקּוֹ וְאִשְׁכַּחְוִהוּ דְּמַזְבִּילוֹן קָאָתִי, והטעם שהוצרכו לבדוק אחריו ולא הכריעו על פי דיבורו כבמעשה הראשון, משום שהרבה בני אדם אוהבים את שפת הים, ולכן אין מכך ראייה שהוא משבט זבולון, אך במעשה הראשון שהיה דרכו לומר 'דוני דיני' על כל דין ודברים שהיה לו, ואפילו על פחות משהו פרוטה שאין בית דין נזקקין לו, הוכיחו שהוא משבט דן אף ללא בדיקה (בניהו, אך ראה מהר"ם חלאווה שלגירסתו בגמ' אף במעשה הראשון בדקוהו). ויש שפירש, משום שמלבד שבט זבולון, אף שבט אשר ישב על חוף ימים, כמאמר הכתוב (שופטים ה, יז) 'אשר ישב לחוף ימים ועל מפרציו ישכון', לכך הוצרכו לבדוק אם הוא משבט זבולון או משבט אשר (בעל האבני נזר, הובא בשמו בספר שלמים מציון פר' יח, וראה מהרש"א מגילה ג, א) שאף לשבט יששכר היו ימים.

חֲמִין אֵינוֹ אֶסוּר אֶלָּא מִשֵּׁשׁ שְׁעוֹת וְלִמְעַלָּה, באכילה ובאיסור 'בל יראה' (ראש יוסף, בדעת רש"י כא; צ"ח להלן ג, ב, בדעת רש"י שם, וב"ק כט, ב; רב"ד חמין ומצה ג, ח, בדעת הרמב"ם שם). ויש סוברים שאיסור 'בל יראה' הוא רק בשבעת ימי הפסח, וכוונת הגמ' למצות עשה של 'תשביטו' (מהרש"א להלן י, ב, בדעת רש"י שם ד"ה לאחר; רב"ד שם, וראה צ"ח לקמן סג, א ד"ה חייב, ונודע ביהודה קמא א"ח כ). ■ להלכה, הסכימו כמה פוסקים שאיסור 'בל יראה' הוא רק בשבעת ימי הפסח [כדעה שניה] (משנ"ב תגמ, א), אולם יש שהסתפק בכך (שעה"צ שם, ב).

וְנִבְדֹק בְּשֵׁית - אין הכוונה שנבדוק בשעה השישית ממש, שהרי מתחילת שעה זו החמץ אסור בהנאה מדרבנן וכבר לא נוכל לבטל את החמץ לאחר הבדיקה [כמבואר להלן ז, א], וגם אי אפשר להספיק לבדוק את כל הבית בתוך שעה, אלא הכוונה שנתחיל את הבדיקה בזמן שנספיק לסיימה עד תחילת השעה השישית (ע"פ ראש יוסף, חתם סופר, ושו"ת מנחת שלמה א, טז, וראה צ"ח).

בְּשָׁעָה שְׁנַיִם אֲדָם מְצִוִּין בְּקִבְיָתָם וְאוֹר הַנֵּר יִפָּה לְבִדְקָה. והוצרך לשני הטעמים, שאם היה אומר רק בשעה שבני אדם מצויין בבתיים, היינו אומרים שאם הוא בביתו ביום, יכול לבדוק ביום, ואילו היה אומר רק שאור הנר יפה לבדיקה, היינו אומרים שבבית אפל בודק ביום, ולכן השמיענו את שניהם (המכתם; רבינו מנוח חמין ומצה ב, ג, א ראה ט"ז א"ח תלא, א שביאר באופן נוסף, וראה עוד בראינו לעיל ב, א ד"ה אור לארבעה עשר).

ודין זה שהבדיקה היא דוקא לאור הנר, נדרש בגמ' להלן (ז, ב) מן הכתובים, וכיון שאור הנר יפה רק בלילה, לכך היא יכולה להיעשות רק בליל ארבעה עשר (רש"י; רב"ד בהשגות על בעל המאור להלן שם; רמב"ן במלחמות שם), וגם לא יבדוק ביום שלשה עשר לאור הנר בבית אפל, כי אור הנר יפה לבדיקה בלילה יותר מביום גם בבית אפל (ריטב"א ומהר"ם חלאווה, ע"פ הירושלמי), וגם לא יקדים לבדוק בליל שלשה עשר לאור הנר, שכיון שאינו זמן בדיקה לכל, שמא יתעצל בבדיקה ויפסיק באמצע, ולמחרת לא יחזור לסיימה כי יסמוך על מה שכבר בדק אתמול (מהר"ם חלאווה). ויש סוברים שאפשר להקדים ולבדוק ביום שלשה עשר לאור הנר, שעיקר הטעם לבדוק בליל ארבעה עשר הוא משום שבני אדם מצויים בשעה זו בבתיים ולא יבואו לידי פשיעה, וכיון שהוא נמצא בבית רשאי לבדוק, והטעם של אור הנר יפה לבדיקה בלילה מביום, אינו לעיכובא (רבינו דוד, בשם יש מפרשים).

■ להלכה, בדיקת החמץ היא בליל ארבעה עשר ולאור הנר (שו"ע א"ח תלא, א, ו-תלא, א). הקדים ובדק ביום שלשה עשר לאור הנר,

אימא קיימת וכו', בלשון בתמיה, עד שאתה שואלני האם אבי קיים, שאל האם אמי קיימת (רש"י), או שהכוונה שכאשר שאלו על אביו, השיב לו בניחותא שאמו קיימת, ומכלל הן אתה שומע לאו, שאביו אינו קיים, וכן השיבו כאשר שאלו על אמו (רש"י, בשם יש אומרים). והטעם שאין מבשרים בשורה רעה בפירוש, משום שהשי"ת שוכן על לב נשבר לרפאות ולנחמו, ואילו על דיבור רע שוכנת רוח טומאה, ובבשורה רעה בפירוש, מזיק המבשר למבושר שתסתלק השכינה בגלל הטומאה ולא תנחמהו (חתם סופר). ■ להלכה, אין חובה להודיע על פטירה, אפילו על פטירת אב ואם, ואם נשאל עליהם, אין לשקר ולומר 'חי הוא', שנאמר 'מדבר שקר תרחק' (ש"ע י"ד תב, יב), אך נהגו להודיע לבן על פטירת הוריו, כדי שיאמר אחריהם קדיש (רמ"א שם).

חֲלוּץ לִי מִנְעֵלִי. מכאן יש ללמוד שמי ששמע שתי שמועות רחוקות ביום אחד, אינו נוהג עליהן אלא שעה אחת של אבלות לשתיהן יחד (רמב"ן תורת האדם, שער האבל נד, בשם ר"י גאות), והטעם שהגמ' לא מנתה זאת בין החידושים העולים מדברי רבי חייא, משום שדין זה היה פשוט לה (הערות הגר"ש אלישיב מ"ק כ, ב). ■ וכן הלכה (שו"ע י"ד תב, ט).

שמע מינה אַבֵּל אֶסוּר בְּנִעִילַת הַסַּנְדֵּל. באבלות גמורה יש ללמוד מן הכתוב ביחזקאל (כד, יז) שאבל אסור בנעילת הסנדל (ראה מ"ק טו, ב), אך בשמועה רחוקה, כיון שאינה נוהגת אלא לשעה אחת (כמבואר להלן), ואין אפשרות לקיים כל דיני אבלות בשעה אחת, היינו סבורים שאינו אסור בנעילת הסנדל, אך מדברי רבי חייא למדנו שגם בשמועה רחוקה אסור בכל מצוות לא תעשה שאבל אסור בהם, כנעילת סנדל, רחיצה וסיכה, אך אינו חייב במצוות עשה ככפיית המיטה ועטיפת הראש, שכן רבי חייא רק חלץ את מנעליו והלך מיד לבית המרחץ, ולא הלך לביתו לכפות את מיטתו. אמנם, אם בשעת הבשורה הוא ללא מנעלים, חייב לכפות מיטתו או להתעטף כאבל שעה אחת, משום שיש צורך לעשות מעשה המוכיח שהוא באבלות (חי' הר"ן; רבינו דוד, וראה ריטב"א). והטעם שהגמ' לא הוכיחה ממה שאמר 'הולוך כלי אחרי לבית המרחץ' שאבל אסור ברחיצה, משום שיש ללמוד זאת ממשנה בברכות (טז, ב), האומרת בפירוש שאבל אסור לרחוץ (חי' המאירי, בשם 'בעל ההשלמה'). ויש שסובר, שבשמועה רחוקה מותר ברחיצה (רמב"ן תורת האדם ענין שמועה ולקוט עצמות), ומה שאמר 'הולוך כלי אחרי לבית המרחץ', כוונתו היתה לנעלים, שיקחם לבית המרחץ כדי לנעלם כשיצא משם (חי' המאירי, בשם אבי 'בעל ההשלמה'). ■ להלכה, השומע שמועה רחוקה, מותר ברחיצה וסיכה [כדעה שניה], אלא צריך רק לעשות מעשה אחד המוכיח על אבלות [חליצת מנעל, כפיית המיטה או עטיפת הראש] (שו"ע י"ד תב, ב, ראה ערוך השלחן שם, ה).

ושמע מינה שמועה רחוקה אינה נוהגת אלא יום אחד, ושמע מינה מקצת היום ככולו. חילקה הגמ' זאת לשני חידושים, ולא אמרה 'שמע מינה שמועה רחוקה אינה נוהגת אלא שעה אחת', ללמדנו ש'מקצת היום ככולו' אף לענין אבלות שבעה ושלשים (ריטב"א).

שמע מינה מִדֵּן קָאָתִי, שאנשי ישראל דומים במעשיהם ככרתת השבט שבירכם יעקב, ולדן ניתנה ברכה זו להעמיד דבריו על הדין (מהרש"א).

רבינו פרץ; מהרש"ל; רש"י). ויש סובר שבאופן זה השוכר יעבור ב'בל יראה', והוא החייב לבדוק (ח' רבי שמואל שם, בדעת רש"י). ויש סוברים ששניהם לא יעברו, השוכר כיון שהחמץ אינו שלו, והמשכיר כיון שהחמץ אינו ברשותו (רבינו דוד; ח' הר"ן; מאירי). ויש סוברים ששניהם עוברים, שבכדי לעבור ב'בל יראה' די באחד מהתנאים, או שהחמץ שלו או שהחמץ ברשותו (תורת חיים; מג"א תלו, טז, וראה מחצית השקל שם; ביאור הגר"א תמוג, ב).

ויש שביארו את צדדי הספק, לשיטתם שחובת בדיקה היא מחשש שמא יבוא לאוכלו, ונמצא שחייב הבדיקה הוא על מי ששואה בבית, ולכן אם שוכר ב"ג על השוכר לבדוק, וספק הגמ' הוא כששוכר ב"ד [ומטעם זה דקדקה הגמ' ואמרה 'המשכיר בית לחבירו בארבעה עשר'], האם חובת הבדיקה על המשכיר, שכיון שכבר חלה עליו שעה אחת לפני שהשכיר, שוב אינה פוקעת (ע"פ תוס' ותוס' רא"ש), או שכשם שהבית בא לידי השוכר, כך חובת הבדיקה עוברת אליו, ופוקעת מן המשכיר (תוס' רבינו פרץ). ויש שביארו שמדובר באופן שלא ביטל, וזה גופא ספק הגמ', האם חובת בדיקה היא כדי לא לעבור על 'בל יראה' [וכדעת רש"י (לעיל ב, א, ראה מה שכתבנו שם ד"ה בודקין את החמץ) ע"פ מסקנת הגמ'], ולכן המשכיר חייב לבדוק כדי שלא יעבור [וכדעת תוס' רבינו פרץ הנ"ל], או שחובת הבדיקה היא מחשש שיבוא לאכול את החמץ [כדעת תוס' לעיל שם], ולכן השוכר חייב לבדוק (פני יהושע; רש"ש, וראה דבר שמואל).

וספק הגמ' הוא רק במשכיר בית לחבירו, אבל מוכר בית לחבירו, כיון שאין לו כל זכות ממונית בבית, פשיטא שעל הלוקח לבדוק, אף אם המפתח ביד המוכר (חק יעקב תלו, ב, ומקור חיים שם, ג. וראה ח' הר"ם). ■ וכן הלכה (משנ"ב שם, ג).

המשכיר בית לחבירו על השוכר לעשות לו מזוזה, וסברה הגמ' עתה שחובת מזוזה היא חובת הבית, והיה מן הדין שיעשה אותה בעל הבית כיון שהבית שלו, ואעפ"כ הטילו אותה על השוכר, ואם כן גם כאן דין הוא שיטילו את הבדיקה על השוכר (רבינו דוד).

מזוזה חובת הדין היא, שהיא משמרתו, ואמר הכתוב (דברים יא, כ) 'על מזוזות ביתך', ודרשו חכמים (מנחות לו, א) ש'ביתך' היינו 'ביתך', אם כן החובה היא על השוכר שנכנס ויוצא בבית (רש"י, ובחוט שני מזוזה עמ' נג, נשאר בצ"ע לשם מה הוסיף שהיא משמרתו), וחיובו של השוכר במזוזה הוא מדאורייתא (רש"י, ע"פ פני יהושע), ויש סוברים, שהוא מדרבנן, משום שחובת מזוזה מן התורה היא רק אם דין בבית שלו (מהר"ם חלאווה; תוס' ע"ז כא, א ד"ה הא, ומנחות מד, א ד"ה טלית).

ואם משמסר לו מפתחות קל ארבעה עשר, על השוכר לבדוק, שמשמירת המפתח היא קנין השכירות (רש"י; רשב"ם ב"ב נג, א ד"ה והשתא קעילי), ומתחייב בבדיקה דוקא על ידי קנין זה, כי בכדי לחייב את השוכר צריך גם שיהא הבית קנוי לו, וגם שיהא ביכולתו להיכנס אליו (פמ"ג א"ח תלו משנ"ב א). ואמנם מבואר בב"ק (עט, א) שכשם שקרקע נקנית בכסף שטר וחזקה, כך שכירות קרקע נקנית בהם (קושיית תוס'), אולם אין הכוונה ששכירות נקנית רק בדרכים אלו, אלא היא נקנית גם במפתח, ומשום ששכירות אינה קנין גוף הבית, אלא זכות שימוש בבית, ובמשמירת המפתח יכול להשתמש בו, מה שאין כן מכירה שהיא קנין גוף הקרקע וגוף הבית, ולכן לא מועילה בה מסירת מפתח (קרבן נתנאל א, ד, וכע"ז במגניי שלמה).

צריך לחזור ולבדוק בליל ארבעה עשר אך ללא ברכה [כי יש הסוברים שיצא בבדיקה ראשונה]. הקדים ובדק בליל שלשה עשר לאור הנר, אין צריך לחזור ולבדוק, והרוצה להחמיר על עצמו לחזור ולבדוק, לא יברך (משנ"ב תלג, א, וראה שעה"צ שם, ה).

אמר אביי הילקף, מאחר שהשיעור רב נחמן בר יצחק שהבדיקה בלילה משום שאנשים מצויים אז בבתים ואור הנר יפה לבדיקה, אסור ללמוד בתחילת הלילה, אך מעצם דין המשנה שהבדיקה בליל ארבעה עשר אינו למדים איסור זה, משום שהיינו מפרשים שכל הלילה כשר לבדיקה, ומצד דין 'זרזים מקדימים למצוות' אין לאסור ללמוד בתחילת הלילה (ע"פ ריטב"א, מהר"ם חלאווה, וב"ח א"ח תלא, ד).

האי צורבא מרבנן לא לפתח בעידיניה – אם קבע עת לתורה בלילות, לא יתחיל להתעסק בשמעתתא (רש"י). בין לומד ביחידות ובין לומדים רבים [ולא סומכים על כך שיזכירו זה לזה] (רמב"ם חמץ ומצה ב, ג, וכסף משנה שם). ודוקא לימוד קבוע אסור, אך בדרך עראי לעיוני בעלמא, מותר (ריטב"א). ואם התחיל ללמוד מבעוד יום אינו פוסק, אלא יקצר ככל יכלתו (ריטב"א; טור א"ח תלא, ב, בשם רבנו יונה), וכמדויק מלשון אביי 'לא לפתח בעידיניה', שרק להתחיל אסור (ב"י שם). ויש שסובר, שכיון שהטעם הוא שמא ימשך בלימודו, אין חילוק, ואפילו אם התחיל פוסק (טור שם, ולדעת מדוע אמר אביי 'לא לפתח', ראה ט"ז שם, ד, וחתם סופר).

באורבא דתליסר דנגיה ארברס – בליל יציאת שלשה עשר, שהוא כניסת ארבעה עשר, ליל בדיקת חמץ (רש"י). ויש שסובר, שממה שהאריר אביי בלשונו ולא אמר 'ליל ארבעה עשר', יש ללמוד שכבר בסוף יום שלשה עשר סמוך לליל ארבעה עשר אסור הלימוד (רמב"ם חמץ ומצה ב, ג, ע"פ כסף משנה שם, וראה פמ"ג א"ח תלא משנ"ב ב).

דלמא משכא ליה שמעתייה ואתי לאימנועי ממנונה, שישכח לבדוק (ר"ן), וכל שכן בעל מלאכה שאסור לו להתחיל במלאכתו עד השלמת המצוה, שאם תלמיד חכם שדעתו ומחשבתו תמיד על מצוות השם, אנו חוששים שמא יפגע, שאר בני אדם לא כל שכן (רבנו מנוח חמץ ומצה ב, ג), וכן אכילה, מרחץ וכדו', אסורים (ריטב"א; טור א"ח תלא, ב). ■ להלכה, ללמוד בחצי שעה שקודם הזמן, יש אסורים ויש מתירים (משנ"ב שם, ז), ובהגיע הזמן, אפילו יש לו עת קבוע ללמוד, לא ילמד עד שיבדוק (ש"ע שם, ב), וכשם שלימוד אסור, כך גם אכילה, מרחץ וכדו' אסורים (ש"ע שם, וראה משנ"ב שם, ו, וביאה"ל שם ד"ה ולא יאכל, פרטים נוספים). ואם התחיל ללמוד מבעוד יום, לדעת הש"ע אין צריך להפסיק (שם, ב), ולדעת הרמ"א צריך להפסיק (שם), ואם התחיל ללמוד בהגיע זמן האיסור, הכל מודים שצריך להפסיק (משנ"ב שם, ז). ולימוד של רבים, יש להקל בחצי שעה שקודם הזמן, אך ללא פילפול (משנ"ב שם, ז, ושעה"צ שם, ז).

המשכיר בית לחבירו בארבעה עשר על מי לבדוק, באופן שביטל את החמץ ושוב אינו עובר עליו ב'בל יראה' מן התורה, מסתפקת הגמ' על מי הטילו חכמים חובת בדיקה (רש"י), שתיקנו חכמים שהבית צריך בדיקה, וספק על מי מטלת החובה (ח' רבי שמואל, שיעורים על סדר הדרן, מזו). ובאופן שלא ביטל את החמץ וחובת בדיקת חמץ היא מדאורייתא, יש סוברים שהמשכיר הוא שיעבור ב'בל יראה' והוא החייב לבדוק, שהרי ביתו הוא (תוס' וראה דבר שמואל).

שניהם חייבים בבדיקה [שמחמירים כשתי הדעות, ולדעת הר"ן באופן זה על המשכיר לבדוק] (משנ"ב שם, ב).

המשכיר פית להכירו פארפעה עשר, חזקתו פדוק או אין חזקתו פדוק – השכיר בית ביום ארבעה עשר, האם מוחזק המשכיר שבדק את הבית אמש כמצות חכמים או לא (רש"י). אבל אם השכיר באמצע ליל ארבעה עשר, פשיטא שאינו בחזקת בדוק, משום שזמן הבדיקה כל הלילה, ואף ש'זריזים מקדימים למצוות', אך אין הכל זריזים (צל"ח להלן ע"ב; ראש יוסף). ויש סוברים, שהספק הוא אפילו אם השכיר באמצע הלילה לאחר שכבר עבר זמן שהיה יכול המשכיר לבדוק את ביתו (חק יעקב תלז, ח; עולת שבת שם, ב; אליה רבה שם, ו). והספק אינו אלא לענין הבדיקה, משום שיש בה טורח מרובה, אבל לענין ביטול כיון שהוא בלב, אנו תולים שבדאי ביטל (מקור חיים תלז, ח).

לישייליה, שאף אם הבית בחזקת בדוק, כשאפשר לברר אין סומכים על החזקה (ר"ן על הר"ף ובחי', ראה עוד להלן ע"ב ד"ה דתניא) [אולם יש שכתב, שאין ללמוד מכאן לשאר חזקות, כי לא כל החזקות שוות (ריטב"א)]. ויש שפירש, שכוונת הגמ' היא שאין נפקא מינה בספק הנדון אם חזקתו בדוק, כיון שאפשר לשאול את בעל הבית ולהוציא מידי ספק (ב"ח א"ח תלז, ב, ראה שם שהוכיח כן מדברי התוס' והרא"ש).

ויש שסובר, שמשירת מפתח אינה קנין, אלא שחיוב הבדיקה תלוי בה, שהוא מוטל על מי שהמפתח בידו ויכול לבדוק, ולכן אם נמסר המפתח לשוכר, הוא חייב בבדיקה אפילו אם עדיין לא עשה קנין, ואם המפתח ביד המשכיר, הוא חייב בבדיקה אפילו אם השוכר כבר עשה קנין (מהרש"א בדעת תוס', ע"פ פמ"ג א"ח תלז משנ"ב א). ויש שסובר, שהשוכר חייב לבדוק בין אם רק נמסר לו המפתח, ובין אם רק עשה קנין (ב"ח א"ח תלז, בדעת תוס', הר"ף, הרא"ש והרמב"ם). ויש סוברים, שהשוכר חייב לבדוק רק בתנאי שגם נמסר לו המפתח וגם עשה קנין (ר"ן על הר"ף ובחי'; מגיד משנה חמץ ומצה ב, יח, וכן דעת רש"י הנ"ל ע"פ הפמ"ג, אלא שלשיטתו מסירת המפתח עצמה היא הקנין), כיון שעיקר החיוב ראוי להיות על המשכיר שהחמץ שלו, ואין השוכר מתחייב בבדיקה אלא משום שהוא מצוי בבית והחמץ ברשותו, ולכן צריך גם מסירת מפתח [שעל ידה יוכל להיות מצוי בבית] וגם קנין [שבכך נכנס הבית עם החמץ לרשותו] (חתם סופר).

■ להלכה, אם קודם ארבעה עשר עשה השוכר קנין וגם נמסר לו המפתח, השוכר חייב בבדיקה [כדעת הר"ן והמגיד משנה] (שו"ע א"ח תלז, א), ונכון להחמיר שאף אם לא עשה עדיין קנין, אלא רק נמסר בידו המפתח, שיתחייב השוכר בבדיקה [כדעת תוס'], ולכן

המשך מעמוד ג:

נהרג על הגזל [כמבואר בסנהדרין (נז, א)] [מנחת חינוך שם, בתי שני, ע"פ שיטת רש"י [קידושין נב, ב ד"ה כי] שקדשים קלים לאחר שחיתתם הם ממון גבוה]. או שכיון שפסח נאכל למנויים בלבד ומינויו היה בטעות, נמצא שאכל את שאינו שלו (קובץ שיעורים אות 1). ויש שביאר, שהרגוהו מחמת איסור אונאה שעבר ברמאותו (מהרש"ם ט, קנו, ע"פ תוס' ב"מ ע, ב ד"ה תשיך, וראה ביאור נוסף במרומי שדה).

וקטלוהו, משום שיש איסור על הנכרים לאכול מן הפסח, ואינם צריכים התראה, שאזהרתן זו היא מיתתן' (מנחת חינוך מצוה יד אות ב, ע"פ סמ"ג ל"ת שנד, וראה תוס' רא"ש יבמות ע"א, א), ויש שסובר, שהאיסור הוא על ישראל להאכיל את הנכרי, אבל אין איסור על הנכרי לאכול (כסף משנה קרבן פסח ט, ז, בדעת הרמב"ם שם), והרגוהו מחמת שעבר על איסור גזל, שקדשים ממון גבוה הם, ובן נח